

УДК 338.246: 339.5

Ю.Ю. Юрченко

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇНИ В РЕАЛІЯХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Анотація. У статті йдеться про ступінь залежності економічної та продовольчої безпеки від зовнішньоекономічної політики, надана характеристика експортно-імпортних операцій країни, проаналізований стан експорту та імпорту з окремих видів сировини і продовольчих товарів, виявлено структурні зміни зовнішньої торгівлі України у розрізі країн світу. Запропоновано встановлення індикативних показників обмеження імпорту окремих товарних позицій, створення «портфелю пропозицій» для бізнесу з питань імпортозаміщення. Обґрунтовано необхідність розробки національної стратегії продовольчої незалежності у загальному форматі економічної безпеки країни.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експорт, імпорт, економічна безпека, продовольча безпека, товарна структура, зовнішньоторговельний баланс.

Summary. The article refers to the degree of economic and food security dependence on foreign economic policy. Represented the characteristic of import and export operations of the country. Analyzed the state of exports and imports of certain types of raw materials and food products. Revealed structural changes in Ukraine's foreign trade in terms of countries. A setting of indicative parameters of restriction of imports of certain commodity positions, creating a «portfolio of proposals» for business on import substitution is offered. The necessity of developing a national strategy for food independence in the general form of economic security is substantiated.

Key words: foreign trade, export, import, economic security, food security, commodity structure, the foreign trade balance.

Постановка проблеми. В умовах відкритої економіки ступінь економічної та продовольчої безпеки багато в чому залежить від того, яку зовнішньоекономічну політику проводять країни. Протекціонізм вигідний вітчизняному виробникові, хоча за відсутності ринкової конкуренції він сполучений із ціновим тиском. Фритредерство

вигідне споживачам, оскільки насичує ринок товарами від різних виробників, які конкурують за ціною та якістю. Відомо й те, що країни з розвиненою ринковою економікою фінансово підтримують внутрішнього виробника, керуючись при цьому доктриною формування стійкої національної системи продовольчої незалежності.

© Ю. Ю. Юрченко, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Юрченко Ю.Ю. Економічна безпека країни в реаліях міжнародного співробітництва / Ю.Ю. Юрченко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2016. – №3 (35). – С. 47–53

References (APA):

Yurchenko, Yu. (2016). Ekonomichna bezpeka krainy v realiakh mizhnarodnoho spivrobitnytstva [Economic security in the realities of international cooperation]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35),47-53 (in Ukr.)

У результаті вітчизняні виробники сільськогосподарської продукції за відсутності таких пільг з боку держави не можуть конкурувати із західними виробниками і просто розоряються. «Як показують аналітичні дані, 90% продукції, вирощуваної українськими селянами, йде на корм домашнім тваринам» [1, с. 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні науковці багато уваги приділяють дослідженню проблеми економічної безпеки. Проте, виникла нагальна потреба аналізу економічної, а точніше, продовольчої безпеки України в умовах сьогодення. Тому, метою статі є аналіз динаміки експортно-імпортних операцій з огляду на рівень економічної безпеки країни.

Виклад основного матеріалу. Сама суть економічної безпеки розглядається ученими як здатність національної економіки забезпечити вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність суспільства в цілому та його окремих інституцій, а також достатній оборонний потенціал країни в будь-яких умовах і варіантах розвитку подій або здатність української держави захистити національні економічні інтереси від зовнішніх і внутрішніх погроз [2, с. 489].

Категорії «економічна безпека», «продовольча безпека», «продовольча незалежність» викликають широкий науковий інтерес. Дослідники відзначають, що у XX столітті саме поняття «економічна безпека» вперше практично одночасно застосували Ф. Рузвельт (в програмах «Вихід з Великої депресії 1933-1937 рр.») і демократичні сили США у формуванні програм соціально-економічних перетворень [3, с. 53]. Ф. Рузвельт розглядав економічну безпеку в контексті національної безпеки. «Важливими її показниками виступали рівновага та стійкість економічної системи... Одним із головних інструментів був обраний план соціально-економічного розвитку країни. Найбільша увага приділялась проблемам посилення рівня економічної безпеки» [3, с. 53].

Офіційно термін «економічна безпека», як відомо, був впроваджений у 1985 р. на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, де була прийнята резолюція про міжнародну економічну безпеку [3, с. 54].

С.В. Козловським, на наш погляд, представлений один з найглибших і фундаментальних ретроспективних і сучасних оглядів змістовного наповнення терміна «економічна безпека». Зокрема, представлені авторські підходи до трактування категорії «економічна безпека» американського політолога і юриста Алфреда Уолферса, англійського економіста Джона Мейнарда Кейнса, англійського філософа Томаса Гоббса і широкого кола сучасних вчених [4, с. 37-42]. С.В. Козловський робить висновок, що категорія «економічна безпека» є

базисною в теорії державного управління; розглядає питання економічної безпеки країни як першочергове завдання в питанні захисту національних інтересів, враховуючи «різний економічний потенціал регіонів та рівень їх розвитку, економічні та фінансові проблеми, що поглибилися останнім часом у країні, нерозв'язаний збройний конфлікт на сході держави, наявність великої кількості біженців з окупованих територій та інші несприятливі обставини, з якими зіткнулася економіка України на початку 2014 року» [4, с. 37]. С.В. Козловський сформував методичні підходи до означення сутності економічної безпеки, відповідно до яких економічну безпеку розглядають: «а) як процес задоволення потреб населення та держави; б) як захист національних інтересів держави; в) як економічну стійкість та незалежність країни; г) як сукупність умов і факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її здатність до постійного оновлення і удосконалення» [4, с. 38].

В цілому, у системі національної економічної безпеки вчені представляють економічну безпеку як багатокомпонентну категорію та виділяють наступні її складові: продовольча сфера, соціальна, ресурсно-сировинна, виробнича, інноваційна, технологічна, інформаційна, політична, енергетична, фінансова, адміністративна, природоресурсна, міжнародна, оборонна, екологічна, комунікаційна, громадська і культурна [5, с. 45; 4, с. 40; 2, с. 496].

Продовольча безпека в ряді перерахованих вище підсистем надсистеми «національна безпека» виступає як визначальна. Відомо, що Томас Мальтус першим почав досліджувати продовольчу проблему і в своїй праці «Досвід про закон народонаселення» (1798 р.) зробив висновок, що чисельність населення зростає у геометричній прогресії, а виробництво продуктів харчування – в арифметичній, що невідворотно викличе перенаселення і дефіцит продовольства.

Сучасні вчені трактують продовольчу безпеку дещо ширше. Так, наприклад, у поняття продовольчої безпеки В. Ілляшенко включає самозабезпеченість (ефективний розвиток АПК); незалежність (зовнішньоекономічна діяльність у сфері АПК); доступність (формування доходів населення); якість (забезпечення збалансованого і якісного харчування [6, с. 100]. В цілому, узагальнення сучасних поглядів на продовольчу безпеку дозволяє визначити її виробничо-продуктивною стабільністю агропродовольчого комплексу і його здатністю вчасно реагувати на кон'юнктуру ринку; наявністю необхідних обсягів перехідних запасів; рівнем платоспроможності населення, що повинно забезпечувати доступність продовольства для всіх громадян; недопущенням імпортової

експансії за тими продовольчими товарами, виробництво яких у необхідних розмірах може здійснювати національний продовольчий комплекс. При цьому критерієм продовольчої безпеки є забезпечення достатнього харчування всім громадянам за нормальних умов і мінімально необхідного за надзвичайних обставин.

Слід зазначити, що з огляду на певні специфічні фактори ситуації, що склалася у країні, а саме: глибокий військово-політичний конфлікт і, як наслідок, стресова ситуація для економіки України, особливу увагу слід приділити експортно-імпортній політиці країни, структурі та напрямку експортно-імпортних потоків. З міркувань національних інтересів продовольча без-

пека не може розглядатися поза продовольчою залежністю, особливо акцентуючи увагу на продовольчих товарах, які традиційно є основними статтями експорту України. За даними позиціями обсяг імпорту повинен бути об'єктом систематичної пильної уваги і моніторингу відповідних державних структур. А обсяг імпортованої продукції зі стратегічних товарних позицій шляхом непрямого оперативного державного регулювання повинен бути зведений до мінімуму, причому не в відносних показниках (як відношення до обсягу експорту, ВВП та ін.), а в абсолютних величинах.

Динаміку експортно-імпортних операцій України за 2005-2015 рр. наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка експортно-імпортних операцій України за 2005-2015 рр. (млн дол.) *

Роки	Експорт	Імпорт	Сальдо	Сальдо у % до імпорту
2005	34228,4	36136,3	-1907,9	5,3
2006	38368,0	45038,6	-6670,6	14,8
2007	49296,1	60618,0	-11321,9	18,7
2008	66967,3	85535,3	-18568,0	21,7
2009	39695,7	45433,1	-5737,4	12,7
2010	51405,2	60742,2	-9337,0	15,4
2011	68394,2	82608,2	-14214,0	17,2
2012	68809,8	84658,1	-15848,3	18,7
2013	74832,3	83346,5	-8514,2	10,2
2014	64106,8	60750,6	+3356,2	X
2015	46804,2	42976,0	+3828,2	X

Таблицю складено на підставі даних Державної служби статистики України [7, с. 22, 29; 8, с. 22, 30; 9, с. 12].

З таблиці бачимо, що протягом усіх років сальдо зовнішньої торгівлі від'ємне, причому експорт становить від імпорту дедалі все меншу частину. Так, у 2005 році імпорт не перекривався експортом на 5,3%, у 2006 році – на 14,8%, а саме у 2009 році обсяг імпорту знизився майже вдвічі, з 85535,3 млн дол. до 45433,1 млн дол., а експорт на 40%, тому різниця становила 12,7%; у 2010 році закономірність відновилася, показник перевищення імпорту над експортом склав 15,4%, у 2012 році – 18,7%. Позитивну тенденцію зміцнення економічної безпеки започаткував 2013 рік, коли експорт протягом року виріс на 8,8%,

імпорт при цьому скоротився на 1,5%, що призвело до зменшення показника сальдо/імпорт до 10,2%. Але цьому завадила політична та економічна криза і позитивне сальдо зовнішньоекономічної діяльності у 2014-2015 рр. стало результатом об'єктивної необхідності зменшення витрат на соціально-економічні потреби суспільства. Отже, експорт у 2015 році у порівнянні з 2013 роком зменшився на 37,5%, а імпорт майже вдвічі через перенаправлення фінансових потоків на оборону країни. Ілюстративно співвідношення експорту/імпорту зовнішньої торгівлі України представлено на рис. 1.

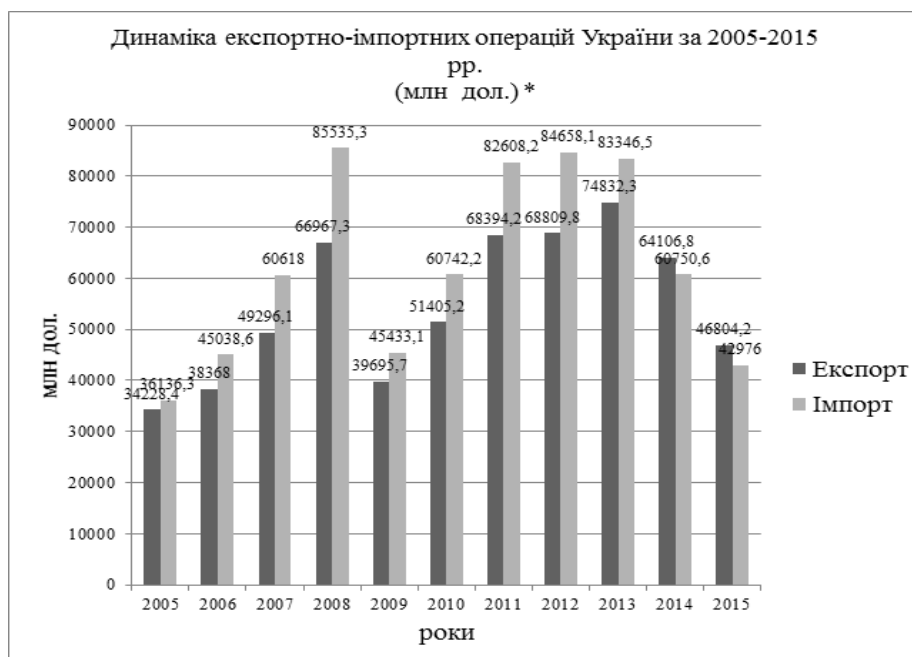

Рис 1. Динаміка обсягів експорту-імпорту зовнішньої торгівлі України у 2005-2015 роках

З наступної таблиці 2 бачимо, що за досліджуваній період від'ємне сальдо характерне для країн Європи та СНД. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі Україна має тільки з країнами Азії, Африки тощо. Так, у 2015 році сукупне сальдо цих

країн складало 6496,5 млн дол., але від'ємне сальдо по Європі (2736,4 млн. дол.) знизило загальну суму перевищення імпорту над експортом до 3760,1млн дол.

Таблиця 2

Динаміка зовнішньої торгівлі України у розрізі країн за 2005-2015 рр.* (млн. дол.)

Роки	Усього	У тому числі		
		Країни СНД	Інші країни світу	
			Усього	у т. ч. Європа
2005				
Експорт	34228,4	10531,1	23697,3	10881,4
Імпорт	36136,3	16988,3	19148,0	12666,4
Сальдо	-1907,9	-6457,2	4549,3	-1785,0
2009				
Експорт	39695,7	13472,9	26222,8	10264,5
Імпорт	45433,1	19692,6	25740,5	16233,8
Сальдо	-5737,4	-6219,7	482,3	-5969,3
2013				
Експорт	74832,3	27362,2	47470,1	20159,0
Імпорт	83346,5	29207,2	54139,3	30969,6
Сальдо	-8514,2	-1845,0	-6669,2	-10810,6
2015				
Експорт	46804,2	11335,9	35468,3	15339,5
Імпорт	42976,0	11267,8	31708,2	18075,9
Сальдо	3828,2	68,1	3760,1	-2736,4

Таблицю складено на підставі даних Державної служби статистики України [7, с. 22-33; 8, с. 22-34; 9, с. 19-20].

У питаннях аналізу динаміки експортно-імпортних операцій заслуговують на увагу структурні зміни зовнішньої торгівлі України у розрізі країн світу протягом досліджуваного періоду. Так, якщо доля імпорту з країн СНД у 2005 році складала 47%, то у 2013 – 35%. Відповідно зростає рівень імпортичних поставок з інших країн із 53% у 2005 році до 65% у 2013 році. І саме у 2013 році майже зрівнялася частка експорту та імпорту в

торгівельних відносинах з країнами СНД (36,56% і 35,04%) і з іншими країнами (63,44% і 64,96% відповідно). Протягом двох останніх звітних періодів, 2014 і 2015 рр. тенденція збереглася щодо частки експорту та імпорту в торгівлі з країнами СНД (24,22% і 26,22% відповідно) та з іншими країнами (75,78% і 73,78% відповідно). Але стосовно економічної безпеки, слід зазначити, що в силу політичного розладдя Україна меншою мірою залежить від країн СНД (таблиця 3).

Таблиця 3

Структурні зміни зовнішньої торгівлі України у розрізі країн за 2005-2015 рр.* (%,%)

Роки	Усього	У тому числі		
		Країни СНД	Інші країни світу	
			Усього	у т. ч. Європа
2005				
Експорт	100,0	30,77	69,23	31,79
Імпорт	100,0	47,01	52,99	35,05
2009				
Експорт	100,0	33,94	66,06	25,86
Імпорт	100,0	43,34	56,66	35,73
2013				
Експорт	100,0	36,56	63,44	26,94
Імпорт	100,0	35,04	64,96	37,16
2015				
Експорт	100,0	24,22	75,78	32,77
Імпорт	100,0	26,22	73,78	42,06

Розраховано на підставі статистичних даних табл. 2.

З таблиці 3 бачимо, що 42% імпорту ми отримуємо з країн Європи, на неї ж припадає значна сума від'ємного сальдо. Так, у 2015 році (таблиця 4) зовнішньоторгівельний баланс України товарами, наприклад, з країнами ЄС становив

13,02 млрд дол. експорту і 15,33 млрд дол. імпорту, від'ємне сальдо – 2,31 млрд дол., з якого тільки на Німеччину припадає 2,65 млрд дол. Крім іншого, дані таблиці 4 демонструють і місце України на Європейському ринку.

Таблиця 4

Зовнішньоторгівельний баланс України товарами з країнами ЄС за 2015 рік*

Всього по країнах ЄС	Експорт	Імпорт	Сальдо
	млн. дол.	млн. дол.	млн. дол.
	13015,21	15330,16	-2314,95
у т. ч. Німеччина	1328,68	3975,63	-2646,95
Франція	497,95	892,79	-394,84
Велика Британія	367,89	570,13	-202,25
Швеція	60,61	273,53	-212,92
Литва	236,30	552,61	-316,31
Фінляндія	48,04	222,96	-174,92
Польща	1977,33	2324,05	-346,72
Нідерланди	905,66	452,61	453,05
Чехія	540,95	479,72	61,23
Словаччина	468,53	346,33	122,20
Іспанія	1043,60	440,75	602,85

Продовження таблиці 4

Всього по країнах ЄС	Експорт	Імпорт	Сальдо
	млн. дол.	млн. дол.	млн. дол.
	13015,21	15330,16	-2314,95
Болгарія	419,50	253,12	166,38
Італія	1979,84	976,33	1003,51

Таблицю складено на підставі даних Державної служби статистики України [10, с. 24-25].

У таблиці 5 наведено товарну структуру експорту та імпорту за окремими видами товарної продукції. Загалом відносна величина координації – ВВК (імпорт/експорт) у 2015 році складала 1,18. Коефіцієнт з групи «Живі тварини; продукти тваринного походження» – 1,6, тобто в стільки разів імпорт перевищує експорт. При цьому по позиції «живі тварини» завозиться у 446 разів більше, ніж вивозиться, а по м'ясу та їстівним субпродуктам – у 1,42 рази. У 5,2 рази імпорт перевищує експорт з групи «продукти з м'яса і риби». По групі

«зернові культури» показник ВВК становить 0,06, але це ж сировина, більш того, частково зернові повертаються до нас у виді імпортової продукції борошномельно-круп'яної промисловості. У 2015 році імпорт зерна з країн ЄС склав 103,88 млн. дол. Готові продукти із зерна закупили у 2015 році на 58,84 млн. дол., майже у півтора рази більше, ніж продали. Висновок напрашується один – це брак виробничих потужностей переробних підприємств вітчизняного виробництва.

Таблиця 5

Товарна структура експорту та імпорту з країнами ЄС у 2015 р. з окремих видів продовольчих товарів* (тис. дол.)

Показники	Експорт	Імпорт	ВВК (імпорт/експорт)
Всього	13015209,7	15330156,2	1,18
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	163959,7	272698,9	1,6
у т. ч. живі тварини	130,6	58460,2	446,25
м'ясо та їстівні субпродукти	66507,4	94209,3	1,42
молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	84299,1	65191,3	0,77
інші продукти тваринного походження	4410,1	5248,3	1,19
II. Продукти рослинного походження	2444656,1	405471,3	0,17
живі дерева та інші рослини	1277,2	15499,9	12,13
Овочі	11890,9	22163,4	1,86
їстівні плоди та горіхи	87536,6	104864,9	1,20
зернові культури	1625849,5	103879,1	0,06
продукція борошномельно-круп'яної промисловості	14330,8	4570,0	0,32
насіння і плоди олійних рослин	645289,0	82665,9	0,13
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	678335,7	47894,5	0,07
IV. Готові харчові продукти	762111,2	777186,7	1,02
У т. ч. продукти з м'яса, риби	3961,3	20609,9	5,20
цукор і кондитерські вироби з цукру	32912,3	19475,4	0,59
готові продукти із зерна	39251,0	58842,3	1,50
продукти переробки овочів	114146,7	68624,5	0,60
різні харчові продукти	23568,2	188779,6	8,00
залишки і відходи харчової промисловості	490584,0	127156,3	0,26

Таблицю складено на підставі даних Державної служби статистики України [10, с. 30-32].

У 2015 році імпорт овочів склав 22,16 млн. дол., а експорт – усього 11,89 млн. дол. І якщо відносно овочів можна погодитися з необхідністю поширення асортименту за рахунок екзотичних видів, то на продукцію тваринництва, імпорт якої в 1,6 рази перевищує експорт, це ніяк не розповсюджується.

На завершення слід сказати, що дослідження проблеми економічної безпеки країни дозволяє зробити наступні висновки:

— враховуючи національні інтереси України та її сучасне фінансово-економічне положення у рамках формування продовольчої незалежності країни особливу увагу слід приділити лояльній для економіки структурі експортно-імпортних операцій. З цього приводу необхідно:

— систематичний моніторинг структури імпорту;

— формування бази даних стратегічно важливого експортно-орієнтованого виробництва товарів і встановлення індикативних показників обмеження імпорту даних товарних позицій;

— створення «портфелю пропозицій» для бізнесу з питань імпортозаміщення;

— забезпечення на державному рівні реалізації комплексу заходів для максимального сприяння процесу оперативного імпортозаміщення;

— і як результат – розробка національної стратегії продовольчої незалежності у загальному форматі економічної безпеки країни, концепція якої буде предметом подальших досліджень автора.

Література

1. Саблук П.Т. Состояние и перспективы развития агропромышленного комплекса Украины / П.Т. Саблук // Экономика Украины. – 2008. – № 12. – С. 4-18.
2. Перехідна економіка : підручник / за ред. В. М. Гейця ; [В. М. Геєць та ін.]. – Київ : Вища шк., 2003. – 591 с.
3. Денисов О.Є. Сутність поняття економічної безпеки та її вплив на розвиток державності / О.Є. Денисов // Економіка та держава. – 2016. – № 7. – С. 52-57.
4. Козловський С.В. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «економічна безпека» та складових економічної безпеки України / С.В. Козловський // Економіка та держава. – 2015. – № 6. – С. 37-42.
5. Тернавська І.Б. Дефініція категорії продовольча безпека та її еволюція / І.Б. Тернавська // Економіка та держава. – 2015. – № 7. – С. 44-48.
6. Ильяшенко В.А. Продовольственная безопасность как составляющая государственной агропродовольственной поли-

тики Украины / В.А. Ильяшенко // Экономика та держава. – 2008. – № 6. – С. 99-101.

7. Зовнішня торгівля України [статистичний збірник] / Державна служба статистики України. – К. : Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. – 101 с.

8. Зовнішня торгівля України [статистичний збірник] / Державна служба статистики України. – К. : Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. – 98 с.

9. Зовнішня торгівля України [статистичний збірник] / Державна служба статистики України. – К. : Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. – 155 с.

10. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2015 році [статистичний збірник] / Державна служба статистики України. – К. : Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. – 195 с.

REFERENCES

1. Sabluk P. (2003). Sostoianye u perspektyvy razvytyia ahropromyshlennoho kompleksa Ukrainy [Current state and prospects of development of agro-industrial complex of Ukraine] Ekonomika Ukrainy. 12. 4-18 (in Rus).
2. Heiets V. M. (2003). Perekhidna ekonomika [the Transition Economy] Kyiv : Vyshcha shk. (in Ukr).
3. Denysov O. (2016). Sutnist poniattia ekonomichnoi bezpeky ta yii vplyv na rozvytok derzhavnosti [The essence of the concept of economic security and its impact on the state] Ekonomika ta derzhava. 7. 52-57. (in Ukr)
4. Kozlovskiy S. (2015). Teoretyko-metodolohichhi pidkhody do vyznachennia katehorii «ekonomichna bezpeka» ta skladovykh ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Theoretical and methodological approaches to the definition of the «economic security» and the components of the economic security of Ukraine] Ekonomika ta derzhava. 7. 37-42. (inUkr)
5. Ternavska I. (2015) Definizatsiia katehorii prodovolcha bezpeka ta yii evoliutsiia/ I.B.Ternavska [The definition of the category of food security and its evolution] Ekonomika ta derzhava. 7. 44-48. (inUkr)
6. Yliashenko V. (2008). Prodovolstvennaia bezopasnost kak sostavliaiushchaia hosudarstvennoi ahroprodovolstvennoi polytyky Ukrainy [Food security as a component of the state agro-food policy in Ukraine] Ekonomika ta derzhava. 6. 99-101. (in Rus)
7. Foreign trade in Ukraine (Statistical book). (2012). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukr).
8. Foreign trade in Ukraine (Statistical book). (2013). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukr).
9. Foreign trade in Ukraine (Statistical book). (2016). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukr).
10. Cooperation between Ukraine and the EU in 2015 (Statistical book). (2016). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukr).